

González, Elena Martín; Paschidis, Paschalis. *A Supplement to Επιγραφές Άνω Μακεδονίας*. Digital Publications 02. Athens: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, 2020.

Корпусот на натписи од грчкиот дел на Горна Македонија беше објавен на новогрчки јазик уште во 1985 година, како прво чедо на македонската програма во тогашниот Центар за грчка и римска старина при Институтот за историски истражувања на Националната установа за истражувања во Атина. Во меѓувреме беа откриени нови натписи, понудени нови толкувања, отворени нови прашања и слично, но и Центарот престана да функционира одделно. Можноста за грчко-европско кофинансирање на научно-истражувачки проекти беше конечно искористена и за дигитално објавување на дополнувања на овој корпус и на оној со натписите од Беровја. Освен сето ова, искусните автори во предговорот ја објаснуваат уште структурата на книгава, но не го спомнуваат корпусот на натписи од втората македонска меридијана што излезе во 2016 година. Дополнувањето на англиски јазик очигледно долго чекало да ја види светлината на денот и не било ажурирано во меѓувреме, иако горната хронолошка граница за натписите е 2019. Авторите најавуваат други вакви дополнувања, за чија подготовка канат на соработка. Во посебен оддел се даваат упатства за користење на ова дополнување, секогаш

покрај корпусот, а во наредниот се прави пресек на историјатот на проучувањата од 1985 наваму. Додека вториот том, планиран во осумдесеттите години на минатиот век, останува де-зидератум (јазик, ономастика, типологија на споменици, култови, наративни извори и историска географија на регионот), авторите на првиот, но и други научници подоцна објавиле бројни одделни студии. Особено заслужни и со право истакнати се: Георгија Карамитру-Ментесиди, Поликсени Адам-Велени, Стела Другу, Марија Лилимбаки-Акамати, Јоанис Акаматис, Хараламбос Цугарис, Илиас Зверкос и Калиопи Хаџиниколау. Се разбира, авторите не пропуштиле да се заблагодарат на Фанула Папазоглу, иако таа не можела да го земе предвид првобитниот корпус за второто издание на своето *opus magnum*, туку само го прикажала во *ЖА*. Овде треба да се укаже на политизацијата на науката, имено не постојат „северномакедонски“ натписи, иако во насловот на соодветната свеска на *Inscriptiones Graecae* (X, 2, 2) се користи оксиморонот „Macedonia septentrionalis“. Поимите „север“ и „Македонија“ остануваат меѓусебно исклучиви за навек. Уводот завршува со благодарности кон вработени во ефоратите и музеите во

грчкиот дел на западна Македонија, како и кон колеги во Атина, особено кон ветераните Хасопулос и Ризакис.

Првиот дел, како што беше најавено, содржи ажурирани единици од корпусот. Во третиот натпис, посвета од Елимеја, веќе се забележуваат пропусти. Се чини дека авторите не се сосема свесни за посведоченоста на култот на Врховниот Севс отаде границата, а името „Орест“ очигледно го сметаат за неспорно митолошко, воопшто не допуштајќи дека станува збор за антропонимизиран етник. Во дополнителната библиографија за шестиот натпис, авторите благородно го вклучуваат и придонесот на Проева за единствениот етник на оваа посвета. Натписот бр. 11, сега изгубен, спомнува некој Гај Јулиј, каков во меѓувреме е посведочен во соседна Пелагонија и во далечни Филипи. Култот на Хера во Елимеја се појавува на натписот бр. 18 и е единствен во регионот јужно од Дерриоп и Пелагонија, но со текот на времето се искристализирале и други посебности на овој споменик. Реткост за тоа време, потписот на не особено талентираниот скулптор оди редовно со „тракиски“ имиња на неколкуте споменици. Дваесет и деветтиот натпис е пример за дислоцирање и препронаоѓање, а не е сигурно дека потекнува од светилиштето на Аполон Месорискос кај Ксиролимни. Епитафот бр. 43 е единствениот натпис откриен досега во Македонија кој го содржи името „Прасидас“, посведочено на други места низ грчкиот свет, но, колку што знам, сè уште неповрзано со „Брасидас“ и „Фрасидас“. Наредниот содржи две негрч-

ки македонски имиња (Амија, Килес) и едно специфично грчко македонско (Пелејгенес), се разбира, во едно семејство. Натписот бр. 47 е епиграм со дијалектното македонско име „Хадиста“, во адот упатена на критјанинот Радамант (судија на азиските народи!!), што очигледно сè уште не привлекло научно внимание. Епитафот бр. 49 останува единствен од Горна Македонија со двојно датирање. Реконструкцијата „[Па]јбилас“ во епитафот бр. 51, според единственото компатибилно ем тракиско име, не е сигурна, особено затоа што лицето е син на некој горд горномакедонски Арабај. Епитафот и манумисиските натписи на споменикот бр. 59 остануваат загадочно сопоставени, а научната дискусија за т.н. „сакрални манумисии“ жива. Првиот натпис во одделот „Ambigua“ засега е единствениот официјален документ од предримска Горна Македонија издаден од локални власти, но во меѓувреме добил подлабок, иако шпекулативен третман од страна на Хасопулос, за разлика од македонското лично име „Дареј“ (sic!). Писмото од Филип V со бр. 87 (веќе Еордаја, но всушност Елимеја, како и 106, 107 и 108), едно од вкупно три испратени во Горна Македонија, разбирливо, било предмет на продлабочени студии во меѓувреме и продолжува да нуди, но лично не сум сигурен дека името „Билос“ е македонски дијалектен тип. Името „Стадмеас“ во посветата на Херакле Кинагида со бр. 97 во меѓувреме добило две различни објаснувања. Според коментарот на граничниот камен со бр. 109, Папазоглу навистина испаднала во

криво за регионалната припадност на Бокерија (единствен посведочен ран град во Еордаја, никако Линк), со оглед на еден сè уште необјавен натпис. Манумисијата бр. 115 се чини дека е алката која недостасуваше меѓу граѓанските и свештените манумисии. Епитафот бр. 129 донесува еден сомнителен пример за дијалектен датив со назален инфикс ([E̅]τυχίαιι од женското име E̅τυχία). Натписите бр. 138, 140, 141 и 142 од горномакедонскиот корпус си го нашле местото во долномакедонскиот од 2016 (385, 384, 389, 388).

Првиот натпис во секцијата на Линк (бр. 147) е интересен и актуелен од повеќе аспекти. Градот Лике сепак бил на островот Св. Ахил во Малото Преспанско Езеро, значи во Орестида, заедно со градот кај ресенско Сопотско, од каде исто така излегол натпис на кој се јавува функцијата „практор“ во рамките на формулата за датирање. Епитетот „Господар“ (Κύριος) за Севс се јавува и во Бороја и Едеса (Автохтона Мајка на боговите), како и во Баргала (Севс), а е широко распространет во Тракија. Следи посветата на обоготворениот Александар со бр. 148, во која посветувачот е случајно истоимен со оној на сличен натпис од Вашарејца. Почесниот натпис бр. 149 е прилика за авторите да повторат дека идентификацијата на тука почестениот со претставникот на Орестите во декретот од Батина би претставувала дефинитивен доказ за припадноста на регионот на езерата на Орестида. Очигледно таа била прифатена од страна на првите издавачи Ризакис и Турацоглу, но сепак натпи-

сите останале во одделот за Линк. Милјоказот со бр. 150 можеби навистина бил поставен од градот Хераклеја Линкестидска, и покрај далечината од леринското село Росен. Епитафот бр. 153 е интересен со номенот “Sevius” посведочен и во Лихнид, со праеноменот за жена, потоа со сличноста на споменикот со некои од северен Линк и Пелагонија, како и со типичното за Линк и за ниедна друга горномакедонска област назначување на возраста на покојникот. Споменикот со бр. 156 е пример за несоодветство на релјефот со натписот. Докторот на натписот бр. 157 според моето скромно мислење веројатно не е споменатиот во наративните извори Теодор. Јасно, епитафот бр. 170 припаѓа на Орестида, не на Линк. Последниот, со бр. 173, се чини дека му припаѓал на слуга на советот на Линкестите. Натписите на тегули „на кралот Филип“ се со букви слични на оние на натписот од Олевени, а Филип V е значително поневеројатен од Филип II. Во одделот за Орестида прв е долгиот и содржаен декрет од Батина, горномакедонски споменик на јонско-атичкото којне, но со очекувана синтактичка недоследност. Дискусијата за локалните аграрни неправди што довеле до декретот и за статусот на *политеја* сигурно ќе продолжи. Каталогот на ефеби од Сисани (бр. 187) е единствен и од неколку аспекти интересен. Останува отворено прашањето на која населба се однесува, како и тоа како може да има толкав удел на римски граѓани (7 од 21). Истовремено е висок уделот на метроними (5 од 21), што веројатно се должи на бракови

меѓу локални жени и римски граѓани. Почесниот натпис со број 188 сè уште е еден од главните извори за *којно-нот* на Орестите, заедно со декретот од Батина. Епихорски имиња содржат епитафите бр. 190 и 191, а илирско бр. 195. Аргументите за реконструкцијата на личното име „[Орес]тине“ на натписот бр. 198 не се многу убедливи.

Вториот дел од изданиево ги содржи натписите откриени во меѓувреме во горномакедонските области и започнува исто така со Елимеја. Првите седум посвети на Аполон Месорискос се најдени во неговото светилиште близу денешното село Ксиролимни во кожанскиот крај, токму на тромеѓето меѓу Елимеја, Еордаја и Орестида. Најверојатна ми се чини етимологијата предложена од Хасопулос, иако подоцна самиот тој ја отфрлил. Посветата бр. 8 е прво сведоштво за култот на Аполон Номиос во Македонија, инаку сосема разбирлив за таква пасторална средина. Името „Аттуа“ на епитафот бр. 16 се вклопува во низата за која Хасопулос предлага етимологија од „атта“, но таа не е многу веројатна. Наводно прочитаното име на следниот епитаф е загадочно. На стелата бр. 19 се јавува за првпат името „Пати/улос“. Името „Амадас“ во првиот нов натпис (посвета) од Еордаја воопшто не е сигурно дека припаѓа на истото „семејство“ со популарното „Амија“. Функцијата „аграном“ на натписот бр. 30 се доведува во врска со остатоци од јавна градба кај местото Спилја, кадешто веројатно се наоѓала и населба, во близина на најдената македонска гробница. Којнолот на Еордајците за првпат е

експлицитно посведочен на посветата бр. 32. Следат три стари (бр. 33, 34 и 35, од 4. век ст.е.) „агонистички“ натписи, чија намена сè уште е предмет на научно спорење. На два од нив се јавува епихорското име „Дабрејас“, сè уште без етимологија, но веќе четири пати прочитано во Еордаја, а ретко во останатиот дел од Македонија и сосема непосведочено надвор од неа. Единствената нова манумисија од Еордаја е со бр. 36. Епитафот бр. 38 го внесува во македонската ономастика името „Патес“, претходно посведочено речиси исклучиво од Фригија, но можеби генетски поврзано со „Патилос“ (Елимеја) и „Патон“ (Ајгеи). Епитафот бр. 39 е интересен со својата сочуваност и иконографска композиција. Првиот натпис во секцијата за Линк (бр. 44) веројатно е средновековен и не му е местото тука. Останува само еден епитаф (бр. 45), повеќе за чудење отколку за жал. Првиот натпис во одделот за Орестида е исто така ктиторски и е најден во секундарна употреба во црквата „Св. Димитриј“ на островот Св. Ахил во Малото Преспанско Езеро. Сведочи за градот или гратчето Лике, но хронологијата е несикурна. Првиот епитаф овде (бр. 47, 5. век пр. Хр.) е бездруго еден од најстарите откриени во Македонија, со крстовидно „хи“, значи источно-јонски алфабет. И наредниот е стар, но и интересен со македонското стандардно име „Махатас“ и со вториот пример на необичното име „Ликирос“, посведочено во Берија. Веројатно епитаф е и стариот натпис со бр. 55, на кој се забележуваат траги од црвена боја. Наредниот е мошне оштетен,

но сепак е веројатно дека станува збор за најстариот епиграм од Горна Македонија.

Натписите на материјал различен од камен сочинуваат посебна целина, која исто како и претходните е поделена на секции за древните горномакедонски области, вклучувајќи ја и Тимфаја. Одлуката да се објави и овој материјал е меч со две острици. Некои од натписите се релативно содржајни и значајни, но повеќето се сведуваат на буква или неколку букви. Во оваа целина, се разбира, се наоѓаат најстарите локални натписи, како и некои натпишани бронзени плочи во техниката „пуантије“ (правење точки со чукање на лицето, пунктирање), толку карактеристична за соседна Молосија. И повеќето необјавени натписи од горномакедонските области се сосема кратки, но авторите решиле да ги забележат во последната целина пред показателот. Меѓу нив, сепак, е и исклучителниот билингвален натпис што ја одредува границата меѓу териториите на Келе, Бокерија и Долихе. За жал, и по неколку децении

од откривањето, сè уште се чека објавувањето од страна на Илиас Зверкос. На крајот се укажува и на еден веројатно измислен натпис, како и на еден неосновано припишан на Ајане, кој се чува во Музејот на Женева. Во индексите први се оние со промените во индексите на првобитното издание на натписите од Горна Македонија (прво додатоци, па бришења и поправки), а по нив оние за натписите објавени подоцна и за првпат заедно во ова дополнување. На крајот е библиографијата и картата со горномакедонските области и местата на наоѓање на натписи. Воопшто, дополнувањето е професионално изработено и мошне корисно, но многу попрофесионално и покорисно би било да се интензивираат археолошките истражувања во Горна Македонија, со што сигурно би се добила обилна нова епиграфска жетва. Се разбира, истовремено може да се работи и на вториот том на корпусот, најавен одамна од Ризакис и Турацоглу, но нереализиран во таков облик ниту од новите генерации.

Јовица Гроздановски
независен истражувач

